

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Kimliği / Article Id: HS-2025-07

Haçlı ve Moğol Ordularında Kadınlar

Women in the Crusader and Mongol Armies

Öz | İnsanlık tarihinin en karanlık çağlarından günümüze kadar gelen bir kavram olan savaş ve mücadele olgusu zamanla yöntem ve strateji yönüyle değişikliklere uğramış, toplumlar şehir devletlerinden büyük imparatorluklara dönüşürken savaşlarda yeni bir çehreye bürünmüştür. Artık uzun diyarlara düzenlenen seferler zorluklarını da kendisiyle beraber getirmiş, orduların işe ve ihtiyaçları, kat etmeleri gereken yollara ve karşılaşılabilecekleri düşmanların büyüklüklerine göre değişiklikler göstermiş ve bunlara yönelik yapılan stratejik ve lojistik planlamalar mücadelenin kazanımı belirler hale gelmişti. Artık savaş teknolojilerinin büyük imparatorlukların öncülüğünde gelişmesi yöneticilerin kazanma ve ganimet arzusunu körüklüyordu. Dönem ve idari yapılar değişse de yöneticiler hırslarını dizginleyemiyor ve bu durum sayısız insanın canına mal olan kaotik ortamlar yaratıyordu. Orta Çağ'a damgasını vuran Haçlı Seferleri ve Moğol istilaları belki de dünya tarihinde derin izler bırakan olayların başında gelir. Seferler baştan sona bir erkek organizasyonu gibi görünse de kadınların bu süreçteki varlığı ve rolleri göz ardı edilemez. Hareket merkezi değişik coğrafyalar olan bu iki güç arasındaki kültürel farklılıkların yanı sıra ortak yönelimlerin de olduğunu seferler sürecinde görmek mümkündür. Askerlerin yanında ordulara eşlik eden kadınların işe desteği sağlaması, farklı hizmetlerde bulunmaları ve ordu içerisinde sergilemiş oldukları askeri başarılar kadınların toplumsal, siyasî ve kültürel etkilerini görünür kılması açısından oldukça kıymetlidir. Yaşanan hadiselerden de anlaşılacağı üzere Haçlı ve Moğol seferleri bağlamında kadınların varlığı, Orta Çağ toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tek boyutlu olmadığını ve savaş tarihinin daha kapsayıcı bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Tarihi veriler ve çağdaş kaynaklar ışığında hazırlanan bu çalışmanın amacı; kadınların Orta Çağ dünyasında yalnızca ikincil rollerde var olmadıklarını ispatlamakla kalmayıp, Haçlı Seferleri ve Moğol akınlarına katılan savaşçı kadınların siyasî ve askeri olaylara derinlemesine nüfuz ettiklerini, ayrıca zamanın çok ötesinde belirleyici bir rol üstlenerek toplumsal hafızada ne denli iz bıraktıklarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler | Haçlılar, Moğollar, Savaş, Kadınlar

Abstract | The concept of war and struggle, a phenomenon that has existed since the earliest days of human history, has undergone significant transformations in terms of methods and strategies over time. As societies underwent transformations from city-states to great empires, warfare underwent a significant shift in form. Long expeditions to distant lands inevitably entailed a variety of challenges, including the variability of the armies' provisions and necessities based on the distances traversed and the size of the opposing forces encountered. The strategic and logistical planning that was implemented for these factors proved to be a decisive element in determining the outcome of the struggle. The evolution of warfare technology, driven by prominent empires, fueled the rulers' ambition for triumph and conquest. Despite the transitions in eras and administrative structures, rulers found themselves unable to temper their ambitions, thereby engendering chaotic environments that resulted in the loss of innumerable lives. The Crusades and Mongol invasions, which profoundly impacted the Middle Ages, are arguably among the events that have left the most indelible marks on world history. Despite the fact that the expeditions appeared to be an exclusively male-run organization from inception to conclusion, the presence and roles of women in this process cannot be disregarded. During the campaigns, it became evident that, in addition to the cultural differences between these two powers with disparate centers of activity, there were also common orientations. The provision of logistical support by women accompanying the armies, their involvement in various services, and their military achievements within the army were highly valuable in terms of making women's social, political, and cultural influence visible. The analysis of the events that transpired during the Crusades and Mongol campaigns demonstrates that gender relations in the Middle Ages were not monolithic. This suggests that the history of war must be approached in a more inclusive manner.

This study is prepared in light of historical data and contemporary sources. Its aim is twofold: first, to prove that women did not merely occupy secondary roles in the medieval world; and second, to demonstrate that female warriors who participated in the Crusades and Mongol invasions had a profound influence on political and military events. This study will also demonstrate that these female warriors played a decisive role far beyond their time, leaving a significant mark on social memory.

Keywords | Crusaders, Mongols, War, Women

Ömer SUBAŞI

(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

omer.subasi@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

Department of History, Faculty of Letters, Atatürk University, Erzurum, Türkiye

Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval

Bu çalışma yalnızca tarihsel doküman analizine dayandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.

This study is based solely on historical document analysis and does not require ethics approval.

Hakem Değerlendirmesi | Peer-review

Dış bağımsız ve çift kör

Externally and double-blind peer-reviewed

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

The author has no conflicts of interest to declare.

Finansal Destek | Funding

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author declared that this study has received no financial support.

Bu makale, intihal tespiti amacıyla iThenticate yazılımı ile taranmıştır.

This article has been screened for plagiarism using iThenticate software.

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Atıf

Subaşı, Ö. (2025). Haçlı ve Moğol Ordularında Kadınlar. *Histosophia*, 2, 25-39.

Citation

Subaşı, Ö. (2025). Women in the Crusader and Mongol Armies. *Histosophia*, 2, 25-39.

Giriş

Orta Çağ toplumsal yapılarında kadının konumu, dinî inançlar, ekonomik koşullar ve siyasî ihtiyaçlarla yakından ilişkilidir. Kadın hem aile kurumu içerisinde hem de siyasî ittifakların vazgeçilmez unsuru olarak çoğu toplumda önemli roller üstlenmiştir. Aslında Orta Çağ, yalnızca askerî ve siyasî dönüşümlerin yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlandığı bir dönemdir. Bu çağın en önemli askerî hareketlerinden olan Haçlı Seferleri ve Moğol akınları, farklı coğrafyalarda ortaya çıkmış olsa da savaşın toplumsal dokuyu dönüştürücü niteliğini benzer biçimde ortaya koymuştur. Her iki hareket de geniş insan kitlelerini içine almış; din, ideoloji, ekonomi ve güç rekabeti gibi etkenlerle şekillenmiş; kadınların bu çalkantılı süreçlerde üstlendikleri roller ise uzun süre tarih yazımında ikincil bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Oysa hem Haçlı ordularında hem de Moğol seferlerinde kadınların yalnızca askerlere eşlik eden ya da sembolik figürler değil, savaşın lojistik, toplumsal ve hatta askerî boyutlarında etkin aktörler olduğu dönemin kaynaklarında gözler önüne serilmiştir. Yalnız Haçlı ordularında değil, Orta Çağ'ın en mühim askerî hareketlerinden birisi olan Türklerin Anadolu içlerine doğru akınlarında ve İslâm ordularının düzenlediği pek çok seferde kadınları destek hizmetlerinde görmek mümkündür.

Batı Hristiyan dünyasında Haçlı Seferlerine katılan kadınlar, toplumsal statülerine, dindarlık düzeylerine ve savaşın gerektirdiği koşullara göre farklı görevler üstlenmişlerdir. Hac niyetiyle yola çıkan kadınlar arasında hemşirelik ve hizmetçilik yapanlar, gerektiğinde silah kuşanarak çarpışmalara katılanlar, bu çeşitliliğin başlıca örnekleridir. Haçlı kronikleri kimi zaman teşvik, kimi zaman ise ahlâk ve disiplin kaygıları nedeniyle kadınların varlığını sınırlamaya çalışan bir söylemi yansıtır. Özellikle hayat kadınları ve zina tartışmaları üzerinden kadınların varlığının askerî başarısızlıklarla ilişkilendirilmesi, Haçlı Seferlerinde toplumsal cinsiyetin ideolojik bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

Moğol toplumu ise, bozkırın sert yaşam koşullarına bağlı olarak, kadınlara daha pragmatik ve çoğu zaman eşitlikçi bir işlev yüklemiştir. Cengiz Han yasaları, kadınların seferlere katılımını ve ordu içindeki rollerini düzenleyen hükümler içermektedir. Kaynakların aktardığına göre, Moğol kadınları çadırların ve hayvanların idaresinden, iâşe ve lojistiğin sağlanmasına; okçuluk, at binme ve savaş alanında fiilen çarpışmaya kadar geniş bir görev yelpazesi içinde yer almışlardır. Bu durum ise Moğol toplumunda cinsiyetle ilişkili kuralların karmaşık bir düzen içinde işlediğini göstermektedir.

Seferler Sırasında Kadınlar

Orta Çağ'da ordu saflarına farklı görev ve vazifelerle iştirak eden kadınları daha çok Haçlı Seferleri ve sonrasındaki Moğol akınları gibi uzun mesafeli seferlerde görüyoruz. Bu seferler ordu mensuplarının uzun ve yorucu yolculuklar akabinde hedeflerine ulaşmak için çaba sarf ettikleri önemli organizasyonlardır. Haçlı Seferleri döneminde Avrupa'dan Doğu'ya gelen Hristiyan dünyasının kadına bakışı ile Asya bozkırlarından doğup geniş bir imparatorluk kuran Moğolların kadına bakışı birbirinden çok farklı olsa da nihayetinde kadınların seferlere katılması günün şartlarında topyekûn bir savaş stratejisine dönüşmüştü. Bu hareket tarzı sefere çıkanların gittikleri yerlerde kalacakları veya oralarda kendilerine yurt arayacakları gibi bir düşüncenin olgunlaşmasına yol açıyordu. Seferler sırasında gördüğümüz kadınlar bu süreçte birkaç görevde aktif olarak bulunurlardı. Bununla birlikte uzak coğrafyalarda hayatlarını idame eden birbirinden çok farklı bu iki kültürde kadınlara atfedilen değer ve sorumlulukların çeşitliliği anlayabilmek için sefer ve akınların iç yüzünü bilmemiz gerekir.

Bu genel çerçeveden sonra Haçlı Seferlerinde kadınların konumunu anlayabilmek için Papa Urban'ın çağrısına ve dönemin zihniyetine bakmak gerekir. XI. yüzyılın sonlarına doğru düzenlenen Haçlı Seferlerinin sebepleri sıralanırken daha çok dinî kaygılar öne çıkarılmaya çalışılsa da zaman zaman başka sebepler de etkili olmuştur. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Türklerin amansız akınlarından korkarak başta Papa olmak üzere birçok önemli devlet adamından yardım talep ediyordu. Bu amaçla çeşitli zamanlarda gönderdiği iddia edilen mektuplarda doğuda yaşananları anlatıyordu. Bilhassa Türklerin kadın ve kızlara karşı işlediğini iddia ettiği günahlara ve

zulme vurgu yapıyordu (Levine, 1997, ss. 36-37; Sweetenham, 2005, ss. 215-219; Hagenmeyer, 1901, ss. 129-136; Joranson, 1950, ss. 813-815). Papa Urban doğudan gelen yardım çağrılarına kayıtsız kalmadığı gibi Bizans İmparatorluğu'nun Türkler karşısında zor durumda olduğuna gönülden inanıyordu. Cesaret verici ifadelerle tüm Hristiyanları savaşa teşvik ediyor onları Türklerin hâkimiyetindeki kutsal mekânlar için harekete geçirmeye gayret ediyordu Papa, yaşlıları ve savaşa uygun olmayanları bu hac yolculuğunu üstlenmeye zorlamıyor ya da ikna etmeye çalışmıyordu. Ayrıca bir kadının kocası, erkek kardeşi ya da başka bir meşru kefil olmadan hiçbir koşulda yola çıkmaması gerektiğini belirtiyordu. Çünkü özellikle kadınlardan oluşan bu tür hacıların yardımdan çok engel, faydadan çok yük olacaklarını düşünüyordu (Sweetenham, 2005, ss. 80-81; Levine, 1997, ss. 45-47). Fakat söz konusu uyarılar dönemin toplumsal gerçekliği karşısında etkisiz kalmış ve pek çok kadın Papa'nın ikaz ve engellemelerine rağmen sefer için hazırlanmıştır. Anneler oğullarını, kızlar babalarını, kız kardeşler erkek kardeşlerini; kadınlar bebeklerini feryad figan kucaklayıp, ayrılırken onlara son bir defa daha hüznü gözlerle bakıp ağlayarak yollara düşmüşlerdir. Fulcherius Carnotensis, 2009, ss. 58-59; Willermus Tyrensis, 2016, s. 57)

Her ne kadar Papa sefere katılacakları belirleyip kadınların ordulara yük olacağını iddia ederek onların seferlere iştirakini engellemeye çalışmış olsa da pek de başarılı olamamıştı. Aslında Papa'nın bu tavrı dönemin Hristiyan dünyasının kadına bakışını anlamamıza yardımcı olmuştur. Haçlı Seferlerinin genelinde tebarüz eden bu yaklaşımın Moğol toplumunun kadınlara bakışıyla belirgin bir karşıtlık oluşturduğunu görmekteyiz. Dönem içerisinde Papa ve onun gibi düşünenlerin kadını fizikî olarak zayıf ve ordulara yük olarak görmesi Moğollar içerisinde rastladığımız bir düşünce tarzı değildir. Batılı kaynaklarda mahir, cesur, bilge, yetenekli, güzel, ilkeli ve yazgılı gibi sıfatlarla (Subaşı, 2021, ss. 39-40), övülen Moğol kadınları Cengiz Han da övgü dolu sözler sarf etmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 25; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, ss. 54-55). Han'ın bazı ifadeleri, kurduğu devletin amaçlarının kadınlara hizmet etmeyi de içerdiği izlenimini vermektedir.

Eşlerim, gelinlerim ve kızlarım kızıl ateş kadar renkli ve parlaktır. Ağızlarını şeker gibi tatlı hale getirmek, onları altınla donatılmış giysiler ile giydirmek, hızlı koşan atlara bindirmek, tatlı ve temiz su içmelerini sağlamak, hayvanlarına otlak ve çayırlar bulmak, seyahat ettikleri yollardan ve patikalardan onlara zarar verecek dikenleri temizlemek, yabancı otların ve dikenlerin otlaklarında büyümesine mâni olmak benim tek amacımdır. (Reşîdüddîn Fazlullâh-i Hemedânî, 1983, C. I., ss. 439-440; Reşideddin Fazlullah, 1998, C. II., ss. 298-299; Weatherford, 2016, s. 53) ¹

Sözlerinden de anlaşılacağı üzere kendisini kadınlarına adanmış olan Cengiz Han, onların seferlere iştirak hakkını yasalarla güvence altına almak suretiyle kadınlara verdiğini değeri açıkça göstermiştir. Yasanın bu gereği zamanla Moğollar arasında gelenek olarak yaşamaya devam etmiştir (Ricoldus de Monte Crucis, 2018, ss. 46-48).

İki farklı coğrafyada hayatlarını idame ettiren ve farklı kültürden insanların meydana getirdiği ordunun saflarındaki kadınlara dair düşünceler birbirlerinden çok farklı olmakla birlikte Haçlı Seferleri sırasında birçok kadının, hemcinslerine mahsus vazifeleri Haçlılar lehine üstlenmesi Papa'nın düşünceleriyle ters düşmekteydi. Papa Urban bir takvim belirlemiş olsa da Pierre l'Hermite buna uymayı hiçbir zaman düşünmedi. 12 Nisan 1096 Cumartesi günü etrafına toplanan muazzam kalabalığı tek bir gaye etrafında galeyana getirmiş ve onlara hararetli birer savaşçı oldukları hissini vermişti. Üstelik bu kalabalık sadece erkeklerden oluşmuyordu. Savaş tutkusuna kapılan erkekler beraberinde kadınları hatta savaşamayacak kadar küçük çocukları dahi getirmişlerdi. Bu durum birlikleri disiplinli bir ordu görünümünden uzaklaştırmıştı. Yine de Pierre l'Hermite savaş tecrübesi olmayan bu güruhu savaş meydanına sürmekte kararlıydı (Vitry, 2008, s. 165). Gerçekten de Pierre l'Hermite Kudüs'e varma hedefini taraftarlarına o derece tesirli işlemişti ki iki tekerlekli sığır arabalarında birkaç eşyayla maceraya dâhil olan küçük çocuklar bile vardıkları her kale ve şehirde geldikleri yerin Kudüs olup olmadığını soruyorlardı (Levine, 1997, ss. 47).

¹ Han'a göre Onon ve Kerulen bölgesinde doğmuş her Moğol kız çocuğu süssüz, pembe yanaklı, latif ve güzel yüzlü olur, ciltleri ve yüzleri son derece güzeldir. Bu kızlar tarak veya allık olmadan da çekici ve güzel olmanın yanında olağanüstü bir şekilde çevik, dinç ve beceriklidir.

Halk nezdindeki şöhreti bir tarafa daha çok vaazlarıyla insanları etkilemeyi başaran Pierre l'Hermite artık binlerce kişinin kendisine katılımının verdiği güç ve güvenle Macar topraklarına doğru yola çıkmıştı. Ne var ki bu düzensiz kalabalık yol boyunca ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalacaktı. Macar topraklarında yaşananlar bunun ilk örneğidir. Gerçekten de Macar coğrafyasında yaşanan mücadeleler sonrası Macarlar yaşlı, hasta, kadın, kız ve çocuk kim varsa yakalayıp esir aldılar (Albert of Aachen, 2007, s. 21; Willermus Tyrensis, 2016, s. 63). Aynı vaziyet Niş önlerinde de yaşandı ve Vali Niketas ile Bulgarlar, Pierre'in kontrolündeki Haçlılardan on binin üzerinde kişiyi hiç acımadan öldürüp bütün arabaları ve yükleri ele geçirdiler. Yurtlarından alıkonulan erkek çocuklar anneleriyle birlikte esaret prangalarına mahkûm edildi. Evli-bekâr ayrımı yapılmaksızın esir edilen çok sayıda kadın hayatlarının geri kalanını civar bölgelerde esaret altında geçirme mecburiyetinde bırakıldılar (Albert of Aachen, 2007, s. 25; Willermus Tyrensis, 2016, s. 64).

Yaşananlar sırasında Pierre'in birlikleri arasında çocuk ve kadınların olduğu dikkat çekmekteydi. Haçlı birlikleri arasında kadınlar kadar çocukların da çokluğu, Moğol ordularındaki çocukların varlığıyla benzerlik göstermektedir. Aslında Moğollarda durum biraz da olsa Haçlılardan farklıdır. Çünkü Moğol kadınlar savaş sırasında yakaladıkları esir çocukları oyun oynatma bahanesiyle tek sıra halinde oturtur, kendi çocuklarının ellerine ağaç parçası verip esir çocukların kafasına vurarak onlara işkence ederlerdi. Moğol kadınlarının bu vahşeti yaparken zevkle izlemeleri onların ne kadar acımasız olduklarını göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil eder (Thomae Archidiaconi Spalatensis, 2006, s. 273).

Pierre'in uzun ve yorucu bir yolculuk sonrası İstanbul'u aşarak Anadolu'ya geçmesiyle Haçlılar için yeni bir dönem başlamış ve özellikle Selçuklularla karşılaşmak onların sonunu getirmişti. Çünkü Selçuklu birlikleri Haçlı kampına girerken orada zayıf ve sakatları, din adamlarını, keşişleri, yaşlı kadınları ve henüz anne sütünden kesilmemiş erkek bebekleri buldular. Haçlı kaynaklarına göre Sultan I. Kılıç Arslan yaşlıların, hastaların, rahiplerin, bütün din adamlarının hatta kadınların öldürülmesini, sadece ergenlik çağına ulaşmamış kızların ve erkeklerin yaşlarından ve masumiyetlerinden dolayı öldürülmeyip esir edilmesini, geri kalan her şeyin ise imha edilmesini emretti. Bunun üzerine Selçuklular yüzleri ve fizikleri göze hoş gelen genç kızları ve rahibeleri, sakalsız ve yakışıklı genç erkekleri esir olarak aldılar (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s. 53; Levine, 1997, s. 50; Albert of Aachen, 2007, ss. 33-43; Willermus Tyrensis, 2016, ss. 65-68; Tudebodus, 2019, s. 63; Runciman, 2008, C. I., ss. 102, 103). Albert'e göre Sultan askerlerine, Münzevi Pierre'in birliklerinin gerçekte sefil, zayıf ve dilenci bir grup, piyadeler ve hepsi uzun yolculuktan bitkin, sadece beş yüz süvariden ibaret, geri kalanın ise işe yaramaz bir kadın topluluğundan ibaret olduğu ve onları yok etmenin çok zor olmayacağını belirtmiştir (Albert of Aachen, 2007, s. 255). Albert'in burada kadınlara dair işe yaramaz daha sade bir şekilde söylemek gerekirse faydasız ifadesini kullanması Moğol tarihinde eşine az rastlanan bir durumdur. Çünkü sosyal hayatın içerisinde çok geniş bir yelpazede görmeye alıştığımız Moğol kadınları askerî seferlerden dinî hayata kadar her alanda etkindiler. Küçüklükten beri bozkırın zor yaşam şartlarına uyum sağlayarak birer hayatta kalma uzmanına dönüşen kadınlar eşleri olmadığı zaman gerek çadırlarını gerekse obalarını korumakla görevliydi. Bundan dolayı en az erkekler kadar usta bir binici ve iyi bir okçu olmak zorundaydılar. Kadınlar çocukluktan başlayarak kazandıkları bu meziyetleri müdahil oldukları her olayda sergilemekten hiçbir zaman çekinmemişlerdir.

Seferlere iştirak eden Moğol kadınlarının görevleriyle alakalı olarak kaynaklar değerlendirildiğinde kadınların ordu saflarında iki önemli vazife üstlendiğini görebilmekteyiz. Bunlardan biri kadınların ordunun arkasında ateş hattının uzağında, savaşan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaları, diğeri ise tıpkı erkekler gibi silah kuşanarak savaşa dâhil olmalarıdır. Bu hususta en dikkat çekici bilgiyi VII. Haçlı seferine katılarak doğuda kaldığı süre boyunca dikkat çekici gözlemler yapan Jean de Joinville'nin eserinde bulmak mümkündür. Müellife göre Moğolların adetlerinden birisi de çocuksuz olan bütün kadınları savaşa yanlarında götürmeleri, onlara güç ve kuvvetlerine göre erkeklere ödedikleri gibi ücret vermeleriydi. Hanın ordugâhında bulunan ve onun emrinde çalışan kadın ve erkek askerler birlikte yemek yerlerdi. Ordugâhta telef olan her türlü hayvanın da eti yenirdi. Karargâhta bulunan çocuk sahibi kadınlar bu etlerle ilgilenir ve onu muhafaza ederler, ayrıca savaşa giden askerlerin yiyeceklerini hazırlarlardı. Buradan hareketle Moğol ordugâhlarında bulunan

kadınların görev tanımlarının neredeyse tamamen belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır (Joinville, 2002, s. 183).

Artık Anadolu’da ilerleyen Haçlı birlikleri arasında rahibelere rastlamaktayız. Öyle ki Haçlıların İznik kuşatması esnasında yaşanan bir olay rahibeler açısından en çarpıcı örneklerden biridir. Kısa zaman önce Pierre’in ordusundan esir alınıp bir Türk ile evlendirilen rahibe kuşatma sonrasında Türkler tarafından serbest bırakılmış ve bu rahibe geri kalan esirlerle birlikte Hristiyan birliklerinin yanına gelmişti (Albert of Aachen, 2007, ss. 127-129; Usta, 2017, s. 20) Dinî temelli Haçlı Seferleri sırasında ordu saflarında rahip ve rahibelere rastlamak oldukça sıradan vakalardır. Ancak Moğol ordularının batıya doğru ilerleyişi hiçbir şekilde dinî kaygılar barındırmadığı için bu sınıfa tabi birilerini görmek pek mümkün görünmeyebilir ama Moğol kadınlarından bahseden Ermeni yazarların onları büyücü olarak görüp her şeylerini kutsal sayması oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki yazarlar daha ileri giderek büyücüler ve sihirbazların emri olmaksızın Moğolların hiçbir yolculuğa çıkmadıklarını, yolculuklara yalnızca onların müsaade etmesiyle çıktığını söylemekteydiler (Müverrih Kiragos, 2009, s. 45). Muhtemelen Moğol kültürüne uzak olan Ermeni yazarlar şaman olması muhtemel olan kadınları büyücü olarak isimlendirmişlerdir. Bundan dolayı ordulara eşlik eden Moğol kadın şamanlarının büyücüye benzetildiğine Hristiyan kaynaklarda sıklıkla rastlamak mümkündür (Gregory Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 480).

Kendilerine eşlik eden kadın ve çocuklarla birlikte uzun ve yorucu bir yolculuk sonrası İstanbul’a ulaşan asıl Haçlı birliklerinin İstanbul Boğazı’nı geçtikten sonra ilk hedefi Selçuklu başkenti İznik olmuştu. İznik’i kuşatan Haçlı orduları içerisinde görev alan birinci sınıf liderlerin yanında, çok sayıda alt rütbeli asker, hizmetçiler, her zümreden erkek ve kadınlar da soyluların peşinden gidiyorlardı (Albert of Aachen, 2007, s. 101). Bundan sonra Haçlı ordularında bir sınıf daha görülür: kadın hizmetçiler. Benzer uygulamayı Moğol ordularında görebiliyoruz. Çünkü Moğol askerleri de eşlerini ve kadın hizmetçilerini yanlarına alarak seferlere iştirak ettiği kaynaklarda çok defa ifade edilmektedir.

Sultan I. Kılıç Arslan İznik’in önünden ayrıldığı günden beri Haçlılara saldırmak üzere uygun bir pozisyon arıyordu ve buna en uygun yer Dorileon Çayı ve etrafıydı. Sultan’ın Haçlıları karşıladığı 1 Temmuz 1097 tarihli bu savaşta Haçlı ordularındaki kadınların davranışları da çeşitlilik gösteriyor bazıları beklenmedik tepkiler veriyordu (Willermus Tyrensis, 2016, s. 130). Bu kadın topluluğunun ilki savaş alanında Haçlı askerlere yardım edenlerdir. Savaş esnasında Haçlılar susuzluktan, yorgunluktan ve mevsim sıcaklarından o kadar bitkin düşmüştü ki eğer Haçlı ordusundaki kadınlar onlara yakınlarda akan nehirde su getirmemiş olsaydı, o gün birçokları savaş değil belki de susuzluktan ölecekti. Askerlere eşlik eden kadınlar büyük bir cesaretle o gün Haçlılara büyük bir fedakarlıkla yardım ettiler. Haçlı şövalyelerinin suyunu eksik etmiyor ve onların sürekli güçlü bir şekilde savaşmalarını sağlamaya çalışıyorlardı. Kadınlar kendilerini canı pahasına savaşarak müdafaa eden erkeklerine her türlü yardımı sağlıyordu (Tudebodus, 2019, s. 81; Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s. 72; Levine, 1997, s. 66; Peters, 1991, ss. 78, 114).² Narin ve soylu/asil kızlardan müteşekkil ikinci grupta zikredilen kadın topluluğu ise aceleyle giyinip süslenerek Türk savaşçıların karşısına çıkıyor ve onları adeta aşk çemberine düşürmeye çalışıyorlardı. Kendilerini Türklere sunan bu kadınlar dahi Türk saldırıları karşısında şaşkına dönmüş ve dehşete kapılmışlardı. Yine de Türklerin onların güzelliklerine kapılarak kadın tutsaklara merhamet etmelerini umuyorlardı (Albert of Aachen, 2007, ss. 129-131). Kaynak yazarlarının ifadelerinden yola çıkarak bu kadınların hafifmeşrep kadınlar oldukları iddia edilmiştir (İştekin, 2019, ss. 209-210). Ancak Moğol ordularında kadınlara dair birçok hadiseye denk gelmiş olsak da ordu saflarında hayat kadınlarının olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur.

Dorileon Çayı sazlıklarında üç gün dinlenip harekete geçen Haçlılar kurak ve susuz bir bölgeye kadar ilerlediler. Ordu büyük bir felaketin eşiğindeydi. İlk etapta susuzluğa yenik düşen beş yüz erkek ve kadın öldü. Felaket bununla sınırlı kalmadı. Susuz kalan gebe kadınlar bebeklerini düşürdüler. Artık sıcağın şiddetiyle boğazlar kurumuş, vücuttaki damarlar adeta çekilmişti. Ölü doğan pek çok bebekten başka dünyaya sağlam gelenler de ölümcül şartların pençesine kapılmıştı. Çocuklarını ölü

² Seferler sırasında özellikle de V. Haçlı Seferi’nde ordu içerisindeki kadınların askerlere su taşıyarak destek olduğuna dair birçok olaya rastlamaktayız.

veya can çekişir halde ordugâhın ortasına fırlatan ya da yeni doğanları herkesin gözü önünde yol ortasına terk edenler bile vardı. Sıcaklık ve susuzluk o derece etkilemişti ki ağır acılar içindeki kadınlar toplumsal utanç ve mahremiyeti bir kenara itip korumaya çalıştıkları çocuklarıyla birlikte perişanlık içerisinde yollarda sürükleniyorlardı. Güneşin kavurucu sıcağı, yolculuğun yorgunluğu ve susuzlukların artması birçok hamile kadını erken doğum yapmak zorunda bırakmıştı. Ovanın ortasına bırakılan bebeklerin bazıları ölü, bazıları yarı canlı bir halde görülebiliyordu (Fulcherius Carnotensis, 2009, s. 71; Albert of Aachen, 2007, ss. 139-141; Willermus Tyrensis, 2016, s. 134).

Haçlı kadınlarının bu zor koşullardaki çaresizliği, Moğol bozkırlarında doğum yapan kadınların dayanıklılığıyla dikkat çekici bir tezat oluşturmaktadır. Her ne kadar şartlar eşit olmasa da doğum yapan Moğol kadınının her zamanki gibi yiyip içtiği iddia edilir. Hiçbir hava değişikliğinden korkmazdı. Yeni doğmuş bebeği rüzgârdan ve soğuktan korumak için hiçbir tedbir almazdı (Serruys, 1945, ss. 130, 131). Çinli elçi Xiu Ting'in şahitliğindeki şu olay, Moğol kadınlarının doğum yaptıktan sonraki davranışları hakkında çözümleme yapmamıza fırsat verir: *"Bir Moğol kadını doğum yaptıktan sonra bebeğini koyunyünü ile temizledi. Bebeği koyun derisine sardı; uzunluğu dört, genişliği bir dirsek beşiğine koydu. Sonra beşiği eline alıp ata bindi ve yola koyuldu."* diye anlatırken, kadınların bozkıra uyum sağladıklarını gösterir (Uyar, 2012, s. 135).

Tüm bu zorluklara rağmen Haçlı birliği Antakya önlerine kadar gelerek kuşatmaya başlamıştı. Ordu ilerledikçe tutum ve davranış farklılığı sergileyen kadınların bazı meziyetleri de ön plana çıkıyordu. Kuşatma sırasında elma bahçeleri altında zevk ve sefa içerisinde erkeklerle zar oyunu yani kumar oynayan doğuştan güzel bir kadını Haçlı askerleri arasında görmek oldukça şaşırtıcıydı (Albert of Aachen, 2007, ss. 209-211). Zaten hayat kadınlarının var olduğunu bildiğimiz Haçlı birlikleri arasında artık kumarbaz kadınların da olduğunu görüyoruz.

Ancak Antakya önündeki kuşatma uzadıkça manzara değişiyor sefahat yerini açlık ve manevi arayışlara bırakmıştır. Bu süreçte yiyecek azalıyor ve yaşanan salgın hastalıklar sonrası durum Haçlılar açısından iyiden iyiye çıkmaza giriyordu. İşte tamda bu sırada açlıktan kıvranan anneler, çocuklarını süt emmeleri için göğüslerine tutmaya devam ediyorlardı. Ne var ki annelerin göğüslerinde emecekleri tek damla süt bulamayan bu bebekler gözleri kapalı bir şekilde titreyerek yatıyorlardı (Sweetenham, 2005, s. 157). Günden güne Haçlılar arasında açlık, salgın hastalıklar ve diğer olumsuzluklar artarak birbirini takip ederken Haçlıların önde gelenleri ve bu yaşananlar hakkında kafa yoran din adamları, bunların işledikleri günahların bir cezası olduğunu, Tanrı'nın gazabını üzerlerine çektiklerini ve bu yolla haklı olarak günahkâr halkı ıslah ettiğini ileri sürüyorlardı. Bu nedenle orada bulunan piskopos ve din adamları düzenledikleri toplantılarda ordudaki tüm adaletsizlik ve kötülüğün ortadan kaldırılması gerektiğini kararlaştırdılar. Bunun üzerine Papalık legatı olan Le Puy piskoposu Adhemar ile diğer piskoposların çağrısı, Haçlı kontların arzusu ve onayı üzerine bütün ordunun üç gün oruç tutması kararlaştırıldı. Böylece eziyet çeken bedenlerin ruhları daha güçlü olacaktı. Bu oruç tam bir tevazu ile tutulacak, kadınlar ve zayıf iradeliler ordudan uzaklaştırılacak, cinsel ilişkiden uzak durulacak; kadın veya erkekler zinaya yahut fuhşiyata ortak olmayacaklardı. Aksi takdirde zina edenler, kutlama veya eğlence yapanlar, sarhoş olanlar, soygun ve hırsızlık yapanlar, zar veya şans oyunları oynayanlar ölümle cezalandırılacaktı (Willermus Tyrensis, 2016, s. 185). Tam da bu sırada ordu içerisinde bir zina vakası yaşandı. Bir erkek ve kadın zina ederken yakalandı ve herkesin gözü önünde soyuldu, elleri arkadan bağlandı, kırbaçlayıcılar tarafından kırbaçlarla şiddetli bir şekilde dövüldüler ve aldıkları yaraları görülsün ve geri kalanları böylesine kötü bir suçtan caydırsın diye ordu içerisinde dolaşmaya zorlandılar (Albert of Aachen, 2007, s. 229; Fulcherius Carnotensis, 2009, s. 79; Raimundus Aguilers, 2019, s.76; Levine, 1997, ss. 87, 88, 100; Tudebodus, 2019, s. 132; Sweetenham, 2005, s. 161; Altan, 2018, s. 57).³

³ Fulcherius Carnotensis'e göre Haçlıların başına bu felaketlerin gelmesi ve uzun süre şehri alamamaları şaşırtıcı bir durum değildi. Çünkü günahları, lüks tutkuları, açgözlülükleri, kibir ve yağmacılıkları onları lekelemişti. Din adamları ve Haçlı ileri gelenleri, kadınların zayıf iradelerinden dolayı ordudan uzak tutulması gerektiğine dair aldıkları karara binaen Antakya kuşatması sırasında Haçlılar, katlanmak zorunda oldukları sıkıntılara neden olan rezilliklerle kirlenmesinler diye, evli veya bekâr gözetmeden, kadınları ordudan çıkardılar. Ordugâhtan uzaklaştırılınca yersiz yurtsuz kalan kadınlar ise komşu kasabalardan sığınabilecekleri yerler istediler.

Seferlerde yaşanan sorunları kadınların varlığına ve tutumlarına bağlayan Haçlı yöneticilerinin bu tutumları sonraki yıllarda yapılan seferlerde de karşımıza çıkmaktadır. IV. Haçlı Sefer'i sırasında V. Aleksios karşısında yaşanan bir yenilgi sonrası mağlubiyetin müsebbibi olarak bilhassa kötü kadın olarak adlandırdıkları hayat kadınları suçlanmıştır. Haçlı askerleri daha önce yaptıkları gibi kolay yolu seçmiş ve önceki seferlerde de olduğu gibi yine suçlular bulunmuş ve hemen ceza kesebilmek amacıyla ordugâhtaki kadınların hepsi bir gemiye bindirilerek ordugâhtan çok uzaklara gönderilmiştir. Zira bu kadınların yaptıkları zinanın günahı Haçlıların İstanbul surları önündeki yenilgisinin asıl sebebi olarak görülmüştü (Clari, 1994, s. 34).

Gerçekte Haçlı orduları arasında bu dönemde en çok dikkat çekenlerin başında zinaya sebebiyet veren hayat kadınları gelmektedir. III. Haçlı Seferi sırasında batıdan gemiler vasıtasıyla gelen üç yüz kadın hakkında kaynakların verdiği dikkat çekici bilgiler değerlendirildiğinde kadınların hayat kadını oldukları ve belirli arzular doğrultusunda doğuya getirildikleri anlaşılmaktadır. Bu üç yüz Frank kadını neft isimli bir gemiyle doğuya geldiler (Vitry, 2008, ss. 333-335).⁴ Dikkat çekici güzellikleriyle genç kadınlar adalarda bir araya gelmişlerdi. Yurtlarını terk etmedeki gayeleri günah çağrısına cevap verip uzaklardaki Haçlı erkeklerine yardım etmektir. Mutsuz erkekleri sevindirmek, talihsizleri teselli etmek için hazırlanan bu kadınlar iyilik ve cömertlikte birleşerek faydalı olmak ve yardım etmek için birbirlerini teşvik ediyorlardı. Gerçekte ise sefahat ve zina için yanıp tutuşuyorlardı. Elllerinden gelenin en iyisini yapmaları için getirilen zinaya meyletmiş bu kadınlar ilk andan itibaren, değerli varlıkları olan bedenlerini feda ederek kendilerini gösterdiler. Şehvet düşkünü, kınayla boyanmış, çekici ve sadakatsiz bu kadınlar geldikleri yerde kimler varsa onların cinsel ihtiyaçlarına hizmet etmek için hazırıldılar. Kurdukları çardakların altında kendilerini teşhir ettiler; ilginç bir şekilde aynı yaştaki soylu ve güzel arkadaşları olan genç kadınlar da onlara katıldı (İmâd ed-dîn el-Kâtib el-İsfahânî, 1888, ss. 228-230; İmâd ad-Dîn al-İsfahânî, 1972, ss. 202-203).

Bu dönemde hayat kadınlarına karşı en çok Fransızlar zaafiyet göstermişti. Fransızların elleri kılıç yerine tabak taşıyordu. Şarap fiçilerinin yanında oturdukları içki partilerinde uykusuz geceler geçiriyorlar veya gecenin geç saatlerine kadar dans ediyorlardı. Ardından sarhoş bir şekilde şehvetin verdiği engellenemez arzuyla tutuşarak genelevlere koşuyorlardı. Ancak genelevler kendilerinden önce çoktan müşterilerini kabul etmişti bile. Kapalı kapıları açmak için sorun çıkarıyor yeminler ederek kapıları kırmaya kadar varan taşkınlıklar çıkarıyorlardı. Kırılan kapılar arasından hayat kadınlarının arasına dahiıyorlardı (Nicholson, 1997, ss. 299-300; Hubert, 1941, s. 323).

Batıdan geldiği ifade edilen bu kadınların genelevlerde para karşılığı fuhuş yaptığı gerçeği Haçlı askerlerin içerisine düştüğü ahlaki çıkmazı gözler önüne serer; bu durum Moğol yasalarının ciddiyetiyle karşılaştırıldığında oldukça farklıdır. Aslında Moğol orduları içerisinde hayat kadınlarının olduğuna dair bir kayıt olmasa da Moğol merkezlerinde genel evlerin olduğuna dair birçok bilgi kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Moğol eğlence hayatının önemli aktörlerinden biri de hayat kadınlarıydı. Moğol İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden beri genelev ve elçi pansiyonlarında erkeklere para karşılığı hizmet veren hayat kadınlarının var olduğu bilinmektedir (Alaaddin Ata Melik Cüveynî, 1999, ss. 219-220; Reşîdüddîn Fazlullâh-i Hemedânî, 1983, C. I., ss. 502-503; Reşîdeddin Fazlullah, 1998, C. II., s. 345). Dahası sayıları on binleri bulan hayat kadınlarının Kubilay Hanlığı'nda ve İlhanlı merkezindeki genel evlerde para karşılığı erkeklerle birliktelik yaşadıkları kaydedilmiştir (Reşîdüddîn Fazlullâh-i Hemedânî, 1983, C. II, s. 1113; Reşîdeddin Fazlullah, 1998, C. III., s. 762).

Haçlı Seferleri sırasında yaşanan olumsuzlukları başta hayat kadınlarıyla girilen ahlaksız ilişkilere yani zinaya bağlamak gelenek haline dönüşmüş olsa da aynı davranışlar bizzat Cengiz Yasası tarafından Moğol toplumunda yasaklanmış ve zina müsamaha gösterilmeyen suçların başında yer

⁴ Haçlı Seferlerinin ilk gününden veya Kudüs ve çevresinin ele geçirilişinin başlangıcından itibaren yaşananları en iyi şekilde anlayanlar ve birbirini müteakip çeşitli değişimleri, başarıları ve başarısızlıkları dikkatli bir şekilde inceleyip ele alanlar daha önceleri bu topraklara hiçbir gürhün veya felaketin zarar vermediğini, aksine çok daha zarar verenlerin kötü niyetliler, suçlular, dinsizler, kutsal değerlere saygısızlar, hırsızlar, adam kaçıranlar, katiller, aile içi şiddet uygulayanlar, yalancı şahitlik yapanlar, zina ve ihanet edenler, korsanlar, haydutlar, yolcu ve deniz soyguncuları, içkici, ihbarcı, kumarbaz, dinden dönen rahipler ve rahibeler, fahişeler, eşlerini terk edip sevgililerine bağlanan kadınlar, karılarını terk edip başka kadınlarla evlenen erkekler gibi kişilerden oluşan topluluklar olduğunu vurgulamaktadırlar.

almıştır. Moğollarda zina ölümle cezalandırılacak kadar büyük bir suç olarak kabul edilirdi. Zina yasağı Cengiz Yasası'nın maddeleri içerisinde üç ayrı yerde karşımıza çıkar ve hepsinde de zina yapan kişilerin öldürülmesine hükmedilir (Alaaddin Ata Melik Cüveynî, 1999, s. 94; Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, 2016, s. 106; Johann de Plano Carpini, s. 49; Polo, 2015, s. 58; Simon de Saint Quentin, 2006, s. 9-10; Matthaei Parisiensis, 1877, C. IV, s. 388; Matthew Paris, 1853; C. II., s. 29; El-Ömerî, 2014, ss. 61-120; Mandeville, 2012, s. 163; Korykoslu Hayton, 2015, s. 193; Tiesenhausen, 1941, s. 373; Uyar, 2012, s. 132; Bridia, 1965, ss. 94-96; Alinge, 1967, ss. 143,144; Bademci, 2012, ss. 130-133; Özcan, 2012, s. 447). Aynı uygulamalar Moğol askerleri içinde geçerlidir. Gerçekte askerlerin Moğol kadınlarıyla zina etmesi tamamen yasaklanmıştır. Öyle ki Han'ın ordugâhında bulunan ve onun emrinde vazifeli kadın ve erkek askerler beraberce yemek yiyip birlikte hayat sürerlerdi. Buna rağmen Haçlı birliklerinin aksine Moğol erkekleri hiçbir şekilde kadınlara dokunmaya cesaret edemezdi. Çünkü bu durum bizzat Cengiz Han'ın koyduğu kanunlar sayesinde güvence altına alınmıştı (Joinville, 2002, s. 183; Küçükyıldız, 2025, s. 391).

Moğolların ordularındaki görevli kadınlar haricinde esir alınan kadın ve kızlara dair davranışları da çağdaşlarından oldukça farklı hatta bazı yönleriyle benzersizdir. Bu konuda Cûzcânî'nin kayıtları bir hayli ilgi çekicidir. Çoğu kaynak Moğolların esirlere karşı hiç de insani davranışlar sergilemedikleri konusunda hemfikirdir. Ancak Cûzcânî başka hiçbir yerde rastlamadığımız bazı malumatlar da aktarır. Müellife göre Horasan ve Acem'de ele geçirdikleri kadın evliyse hiçbir Moğol o kadına dokunamazdı. Eğer bir kâfir (Moğol) evli bir kadına göz koymuşsa onunla birlikte olmak için önce kocasını öldürürdü. Burada kadının hâlihazırda evli olması Moğollar için bir engel teşkil etmekle birlikte bu durumun zina suçu işlemekle bir tutulabileceği muhakkaktı (Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, 2016, s. 99; Müverrih Kiragos, 2009, s. 33). İlginçtir ki Moğollar zinayı büyük suç saymış; fakat adam öldürmeyi her koşulda kendilerine mubah kılmışlardır. Evli erkeği öldürmeyi karısıyla zina yapmaya giden yolu açmak için bir yöntem olarak benimsemişlerdi.

Haçlı orduları içerisindeki yöneticiler ve din adamları başta açlık olmak üzere karşılaşılan her zorluğu zina gibi günahlara bağlayarak oruçla temizlenmeyi tavsiye ederlerdi. Böylece günahlarından arınarak müşküllerini halledebilmeyi umuyor olsalar da batıdan gemilerle hayat kadını getirip askerlerin arzularını bir nebze de dindirmeye çalışmaları çelişkiye neden oluyordu. Ancak III. Haçlı Seferi'ne iştirak eden Almanların zinaya karşı tutumları ve aldıkları önlemler diğer haçlı birliklerinden oldukça farklıdır. Alman Haçlılar zina yapanları acımadan suçlarına uygun bir şekilde cezalandırıyorlardı. Zina yapan erkek ve kadınları herkesin içinde çırılçıplak soyar, elleri arkalarından bağlı olarak cinsel organlarına bağlı bir ipe şehrin her yerinde dolaştırırlardı. Bu tarz bir cezalandırma yöntemi başkalarını korkutur ve onları zinaya karşı daha dikkatli davranmaya teşvik ederdi. Son olarak, bazı durumlarda, kışın soğuşunda onları hızla akan nehre batırırlar ve hak ettikleri alay ve kahkahaların ortasında bırakırlardı. Burada görüldüğü gibi Moğollar arasında zinaya karşı bir birliktelik olsa da aynı tutumu haçlılar arasında görmek pek mümkün değildir. Kimi Haçlı birlikleri arasında yaşanan zorluklar veya yenilgiler sonrası hayat kadınları ve zina suçu üzerinden suçlamalar yapıyorlarken Almanlar gibi bazı Haçlı ordularında ise zinaya karşı baştan beri cezaî önlemler alınarak suçun işlenmeden önü kesilmeye gayret edilmiştir (Loud, 2010, ss. 86,154,160).

Antakya kuşatmasına kadar Haçlı ordularında dinî sınıftan, hizmetçi, kumarbaz ve ziyadesiyle fuhuşa sürüklenen kadınları görmek mümkündü. Ancak yine kadınlara mahsus olmayan bir sınıf artık yavaş yavaş kendisini göstermeye başlamıştı; dilenci kadınları. Kuşatma sırasında Haçlıların yiyecekleri kalmamıştı; güçlü olanlar hayvanlarını yiyerek karınlarını doyururken zayıflar ve güçsüzler leşleri hatta ağaç yapraklarını yiyorlardı (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VIII., s. 413; İbn Kalânîsî, 2015, s. 4). Çekilen açlık ve sıkıntı karşısında ordu saflarındaki sıradan halk iğrenç yollara başvurdu. Artık şans eseri elde edilen yiyecekler temiz mi pis mi olduğuna bakılmadan hızla tüketiliyordu. Bu durum sadece yoksulları etkilemedi. Aç kalan soylular dahi yabancı masalara yanaşıp dilenmekten çekinmiyorlardı. Kadınlar ve genç kızlar bile aşağılanmayı umursamadan karınlarını doyurmanın yolunu arıyordu. Kadınlık onurlarını düşünmeden bitkin çehrelerle dolaşıp taş kalpleri bile yumuşatacak acınası bir sesle ve reddedilme korkusu olmadan yiyecek soruyorlardı. Anne sütüne muhtaç çocukların ağlama sesleri her yerden duyuluyor anneler bizzat kendileri yiyeceğe muhtaç

olduğu için çocuklarını besleyemiyorlardı. Yiyeceği kısa sürede bitmeyecek olan neredeyse kimse yoktu ve dilenmek genel bir alışkanlık haline gelmişti (Willermus Tyrensis, 2016, s. 244).

Haçlı ve Moğol ordularının seferler sırasında yaşadığı sorunlar karşılaştırıldığında Moğol ordularının iâşe ve ihtiyaçları temin konusunda Haçlılardan daha tedbirli olduğu görülmektedir. Çünkü Moğollarda ordu savaşa giderken komutanından en küçük erine kadar bütün askerler eşleri, çocukları ve hizmetçileri dâhil olmak üzere çadırlarıyla birlikte bütün hayvanlarını yanlarına alarak ve içerisinde silah, balta, yay ve ok stoklarının da bulunduğu eşyalarını arabalara yükleyerek yola çıkmaları onlara daha rahat bir yolculuk imkânı sunuyordu. Uyar, 2012, ss. 85, 154; *Müverrih Kiragos*, 2009, s. 21; Bridia, 1965, s. 98; Broadbridge, 2018, s. 137).

17 Haziran 1099'da Haçlı ordusunun Kudüs önünde kap kurmasıyla yeni bir evreye geçen Haçlı Seferi, kadınların ordu saflarında farklı organizasyonlara katılmasına sebebiyet verdi. Artık orduda ki herkese ihtiyacı olan Haçlı reisleri yaşanan zorlukları aşmaya gayret ederken zengin-fakir, kadın-erkek, genç-yaşlı herkes aynı statüdeydi; halk arasındaki eşitsizlik ortadan kalkmıştı (Raimundus Aguilers, 2019, s. 200; Willermus Tyrensis, 2016, s. 335). Uzun zamandır devam eden sefer boyunca karşılaşılan ve şimdi de kuşatma sırasında fiziki olarak aktif bir şekilde sahada görülen kadın veya kızların kendilerine verilen emirler doğrultusunda hiç çekinmeden işe koyulduğu gözler önüne seriliyordu (Albert of Aachen, 2007, s. 409; Willermus Tyrensis, 2016, ss. 337- 338; Subaşı, 2024, ss. 82-83).

Haçlılar arasında yorulup veya yaralanıp savaştan çekilenler yeni bir cesaretle ve iki kat kuvvetle daha azimli bir şekilde savaşıyorlardı. Kadınlar tıpkı Dorileon savaşında olduğu gibi kontlar ve ordunun ileri gelenleri Müslümanlara karşı hücum ederken onları cesaretlendiriyorlardı. Dahası savaşta bitkin düşmemeleri için kaplarla adamlara su taşıyor ve etkili sözlerle onları teşvik ediyorlardı (Willermus Tyrensis, 2016, ss. 356-357). Haçlı ordularındaki kadınların savaş sırasında çatışma gerisinde sadece hasta bakıcı veya savaşçıların cesaretlerini artırmak için çabaladıklarını düşünmek onlara haksızlık olurdu. Kaynakların dediği gibi Kudüs önlerindeki kadınlar cinsiyetlerini ve fiziki zayıflıklarını unutarak erkek işlerini yapmaya ve silaha sarılmaya cesaret ediyorlardı (Willermus Tyrensis, 2016, s. 351).

Ordularda kadınları seferin güvenliği için farklı görevlerde kullanmak dönem şartlarında oldukça yaygındı. Öyle ki Moğol ordularında savaş sırasında ateş hattında kadınları mücadele ederken gördüğümüz gibi onların savaş meydanlarında farklı bir amaç uğruna kullanıldıklarını söylemek de mümkündür. Genellikle savaş anında emirleri altında atlı oğlanlar, kızlar ve kadınlar bulunan Noyanlar, düşmanı uzaktan görebilecekleri bir noktada dururlardı. Noyanların yanında onlara hizmet etmek için gördüğümüz kadınlar ve kızlar, bir meydan savaşı yapılmaya karar verilince orduda savaşacakmış gibi saf tutarlardı. Bunun asıl sebebi bazen Moğol ordularının sayıları az olduğunda komutanların etrafında görevli atlı oğlanlar ve kadınlar sayesinde asker sayılarını daha çok gösterebilir ve bu hileyle düşmanı korkutabilirlerdi. Bu durumda ordulara hizmet eden Moğol kadınları Haçlı kadınları kadar fiziki bir görev üstlenmemiş olsalar bile orduya sağladıkları katkı yadsınamaz düzeydedir (Johann de Plano Carpini, ss. 81-82).

I. Haçlı Seferi sırasında ordu saflarında neredeyse her aşamasında gördüğümüz kadınları düzenli birlikler halinde değil de daha çok bireysel mücadeleler içerisinde görmekteyiz. Haçlı ordularında kadınlardan müteşekkil bir askerî birliğe ise ilk defa bu yaşananlardan yaklaşık elli yıl sonra II. Haçlı Seferi'nde rastlamaktayız. 1147 yılında batıda düzenlenen II. Haçlı Seferi'ne katılanların ifadelerine göre Alman Kralı III. Konrad'ın komutasındaki orduda yetmiş bin zırhlı asker bulunuyordu ki yaşlılar, çocuklar, kadınlar ve hafif süvariler buna dâhil değildi (Willermus Tyrensis, 2019, s. 43). Almanlar ve onlara akraba milletlerin iştirak ettiği Haçlı Seferi sırasında ordu saflarında kadınları da görmek mümkündür. Kadınlar bacaklarını açmaktan çekinmeden erkekler gibi ata binebiliyor, erkek elbisesi giyiyor, mızrak ve diğer donanımlarıyla tam bir erkek asker görünümü sergiliyorlardı. Cengâver bakışlı savaşçı kadınların görünüşleri Amazonlardan daha erkeksiydi. Bunların arasında en dikkat çekenini ise giydiği elbisenin kenarlarındaki altın işlemeler yüzünden kendisine Khrysopos (Altın Ayak) lakabı takılmış olan ve destansı kadın savaşçı Penthesilea'ya benzetilen bu kadın askerdi (Niketas Khoniates, 1995, s. 40; Usta, 2011, s. 304).

II. Haçlı Seferi sırasında ordular arasında kadınlardan oluşan birlikleri görmeye başlasak da bu uygulamanın örneklerine ilerleyen dönemlerde düzenlenen seferler sırasında rastlamak mümkündür. Bununla birlikte ilk günden itibaren Moğol ordularında seferlere iştirak eden kadınların olduğunu bildiğimiz gibi bu kadınların sadece ordu içerisinde geri hizmette bulunduklarını söylemek doğru değildir. Çünkü Moğol kadınları vahşi birer savaşçıydılar (Ricoldus de Monte Crucis, 2018, ss. 47-48). Moğollarda genç kızlar ve tüm kadınlar erkekler kadar iyi ata binerler, sadak veya yay taşırlardı. Bu kadınlar çeviklikte erkeklerden geri kalmıyorlardı. Uzun süre at sırtında kalan Moğol erkek ve kadınları bu hususta bir hayli maharetliydi (Simon de Saint Quentin, 2006, s. 30). Çalışmaya üç-dört yaşında başlayan Moğollar iyi birer okçu oluyorlardı. Hem kadınları hem de erkekleri iyi ok kullanır hatta bazı kadınlar özellikle de genç kızlar erkekler kadar çok iyi ok atarlar; yürükken ve koşarken olduğu gibi at üstünde dahi iyi atış yaparlardı (Bridia, 1965, s. 94; Mandeville, 2012, s. 164). Kadınların neredeyse hepsi erkekler gibi uyluk zırhı kullanırlardı. Üzengileri kısa olup atlarına çok önem verirdi. Kadınların süslü gümüşlü, yaldızlı gemleri vardır. Kıyafetlere, eyerlere ve atın dizginlerine gelince, kadınların kullandıkları en güzelleridir (Serruys, 1945, s. 153). Kadınların şanı ve süsü olarak göğüs zırhlarında büyük ses çıkaran ziller asılıdır (Simon de Saint Quentin, 2006, ss. 29). Ata binen bütün kadınlar erkeklerin yaptığı gibi pantolon giyerlerdi (Johann de Plano Carpini, s. 49-50; Mandeville, 2012, s. 164). Kadınlar küçük ayakkabılar giymez, genellikle erkeklerin giydiklerine benzer çizmeleri tercih ederlerdi. Bu çizmelerin tabanları çok ince olduğundan ata binmek açısından oldukça rahattırlar (Serruys, 1945, s. 153). Kadınlar genellikle büyük ve şişman atlara binerlerdi ve çeşitli renklerde boyanmış, atın her iki yanından sarkan, yaldızla iyice işlenmiş kayıştan süsleri vardı (Simon de Saint Quentin, 2006, s. 29).

Okçuluk ve binicilikte bu denli ustalaşan Moğol kadınlarının savaştan uzak kaldığını düşünmek imkansızdır. Ok ve yayları kuşanıp akınlara çıktıkları, yağma için şehirlere girdikleri ve avlara katıldıkları bilinen Moğol kadınları sefer sırasında ordu saflarında at sırtında silah kullanabilen iyi birer okçu ve savaşçıydılar (Ricoldus de Monte Crucis, 2018, s. 48; Özcan, 2020, s. 85). Kadınlar savaş sırasında kimseye acımaz, saldırırken kendilerini kimseden sakınmazdı (Matthaei Parisiensis, 1877, C. IV, s. 388, C. VI, s. 84; Matthew Paris, 1853, C. II, s. 30; Özcan, 2012, s. 436).

Moğol siyasi ve sosyal yapısı gereği soylu kişilere dayalı evlilikler itibar görmekteydi (Küçükyıldız, 2024, s. 198). Bu durum Moğol soylu kadınların da ordu saflarında aktif rol almasına zemin hazırlamış ve onları savaş meydanlarında görmeği mümkün kılmıştır. Bu dönemde Altın Orda da önemli bir devlet adamı olan Nogay'ın kızı Tuğulca'nın eşi Müncek oğlu Taz'ın yanında kendi kardeşi Çaka'ya karşı savaştığını biliyoruz (Tiesenhausen, 1941, s. 218-219-280). Yine aynı dönem bu sefer farklı bir coğrafyada meşhur bir savaşçı Moğol kızı karşımıza çıkmaktadır o da Kaydu'nun kızı Kutulun Çaghan'dır. Kaydu, kızı Kutulun'u yanında birçok savaşa götürmüş, tüm çarpışmalarda ondan yürekli bulunmamıştır (Reşideddin Fazlullah, 1998, C. II, s. 309; Polo, 2015, s. 198; Weatherford, 2016, s. 122).

II. Haçlı Seferi sırasında Alman ordu saflarında savaşmak üzere göreve hazır kadın savaşçıların yanında geri hizmette vazifeli kadınların da olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde Fransa Kralı'nın ordusunda yetmiş bin asker vardı. Bu sayı elde edilirken ikinci saftaki insanlar hesaba katılmamıştı ki bunlar muhtemelen yaşlılar, çocuklar ve kadınlardı. II. Haçlı Seferi'nde Fransız ordu saflarına katılan belki de en ünlü kadın sima Kral VII. Louis'in eşi Kraliçe Eleanor idi (Willermus Tyrensis, 2019, ss. 43, 50). Gerek Haçlı gerekse Moğol birliklerinde varlığından haberdar olduğunuz soylu zümre kadınlardır. Buna dair ilk örnek I. Haçlı Seferi'ne iştirak eden Lorian dükü Baudouin'in Godevere/ Gertrud adındaki İngiliz eşidir (Albert of Aachen, 2007, ss. 181-183; Willermus Tyrensis, 2016, s. 138).⁵ Yine ilerleyen dönemlerde İngiltere Kralı I. Richard'ın eşi Kraliçe Berengari ve Fransa Kral IX. Louis'in eşi Kraliçe Margaret gibi üst düzey soylu kadınları Haçlı ordularında görmek

⁵ Baudouin'in bir süre önce Macar Kralı'na rehine olarak gittiği sırada yanında götürdüğü ve sonradan özgürlüğü birlikte elde ettiği soylu eşini İngiliz anavatanından getirmişti. Bu kadın Maraş'ın bu bölgesinde uzun süren şiddetli bir hastalığa yakalandı ve hastalığı her geçen gün daha da kötüleşiyordu. Baudouin'in kardeşi Dük Godefroi'a emanet edilen bu kadın son nefesini şehir surlarının önünde kurulan Haçlı karargahında verdi. Baudouin'in karısı İngiltereli Godevere/ Gertrud adında, soylu, ahlak ve yaşam tarzı bakımından övgüye layık bir kadındı ve Hristiyan ayinleriyle Maraş çevresinde gömüldü.

ziyadesiyle mümkündür. Burada Haçlı kontluklarında yönetimde bulunmuş önemli Kraliçelerin isimleri zikredilmemiştir.

Haçlı ordularında gördüğümüz benzer uygulama Moğol ordularında da mevcuttu. Başta Cengiz Han olmak üzere neredeyse tüm Moğol yöneticiler seferlere katılırken muhakkak eşlerinden birini veya birkaçını yanına alarak yola çıkardı. Çünkü kadınların sefer sırasında orduya eşlik etmesi Cengiz Han tarafından yasaya eklenen maddelerle zorunlu hale getirilmişti. Han'ın bizzat çıktığı seferlere eşlerini de götürerek bu yasaya uyduğunu söylemek mümkündür. Han, 1219 yılında Harezmşah seferine çıkarken hatunlarından Kulan Hatun'u yanına almış Ayrıca Tangutlar üzerine çıktığı seferde hatunlarından Yesü Hatun'u yanında götürmüş ve 1227 yılında Han'ın ölümünün ardından bu seferde Tangut halkından alınan ganimetlerin çoğu Yesü Hatun'a verilmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, ss. 181, 187, 190; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, ss. 207-211-213; Altan Topçı, 2008, s. 53; Michell, Forbes, 1914, s. 96).

Gerçekte doğuda sergilemiş oldukları cesaretlerini hiç çekinmeden batıda giriştikleri mücadelelerde de gösteren Moğol kadınları, erkekleri gibi silahlarla kendilerini çarpışmaya hazırlar ve onlar gibi şiddetle savaşın içerisine atılırlardı. Kadın savaşçılar özellikle kadın esirlere karşı acımasızdılar. Öyle ki kadın savaşçıların kıskanmasına neden olabilecek veya herhangi şekilde kendileri için tehdit oluşturabilecek kadar çekici veya güzel bir esir kadın görürseler hemen kılıçlarını çekip onu öldürürlerdi. Ya da hizmetçi olarak çalışmaya uygun olduğuna kanaat getirirlerse kadın savaşçılar hemen esirin burnunu keser yaralı yüzleriyle köle olarak kullanırlardı. Esir kadınlara cinsiyetinden dolayı saygı duyulmazdı, kadınlara acıma, çocuklara ve yaşlılara merhamet yoktu (Thomae Archidiaconi Spalatensis, 2006, s. 273). Sadece sıradan bir Moğol kadını değil ayrıca Moğol soylu kadınları da acımasızlıkta adeta yarış içerisindeydiler (Alaaddin Ata Melik Cüveynî, 1999, ss. 179-180).

Moğol kadınlarının esirlere karşı sergilemiş oldukları acımasızlığına denk bir vahşeti III. Haçlı Seferi sırasında görmek mümkündür. Öyle ki Akka önlerinde denizde Haçlılarla Müslüman gemiciler arasında yaşanan savaşta Müslümanlar mürettebatıyla birlikte bir kadirga kaybetti. Galip gelenler, Müslüman kadirgasını kendileriyle birlikte karaya sürüklediler ve onları karşılamaya koşan kadın-erkek her iki cinsiyetten insanlar tarafından yağmalanmak üzere kıyıda bıraktılar. Haçlı kadınları Müslümanları saçlarından tuttular, onlara onursuzca davrandılar, aşağılayıcı bir şekilde boğazlarını yavaşça keserek onlara daha büyük acılar çektirdiler ve sonunda kafalarını kopardılar. Kadınların fiziksel zayıflığı, ölüm acısını uzattı. Çünkü kadınlar kılıç yerine bıçakla Müslümanların başlarını kesiyorlardı (Nicholson, 1997, ss. 86-89; Hubert, 1941, s. 152).

Yüzyılın sonlarına doğru düzenlenen III. Haçlı Seferi sırasında özellikle de deniz aşırı gemi yolculuklarıyla kadın savaşçıların Akka limanlarına geldiğini biliyoruz. Öyle ki 4 Ekim 1189 tarihinde Akka önlerindeki büyük savaşta öldürülen Haçlıların sayısı denizdekiler hariç yaklaşık on bin kişiydi. Bu sırada esirler arasında üç tane de kadın vardı ve bunlar at üzerinde savaşıyorlardı. Zira savaşırken hiçbir şekilde kadın oldukları anlaşılmayan bu askerlerin esir alınıp üzerlerindeki silahlar atılınca kadın oldukları anlaşılmıştı (İbnü'l-Esîr, 2016, C. IX., s. 546; İbn Şeddâd, 2021, s. 152). Buna benzer bir olayın Moğol ordularında yaşandığını görebilmekteyiz. Moğol kadınlarının ordu saflarında savaştıklarına dair en güzel örneği İbnü'l-Esîr vermektedir. Müellife göre Moğollardan bir kadın, erkek kılığına bürünüp bir istila sırasında Meraga'daki bir eve yalnız başına girerek evin halkından çok kimseyi öldürmüş ve ev halkı onu erkek zannetmişlerdir. Nihayet silahını bıraktıktan sonra kadın olduğunu anlayınca esir aldığı erkeklerden biri Moğol kadın savaşçıyı öldürmüştür. Bu olayda müellifin kadın savaşçıyı erkek kılığına bürünmüş olarak tarif etmesi aslında çok doğaldır, çünkü ordular arasında kadınların giydiklerinin erkeklerle aynı olması muhtemeldir (İbnü'l-Esîr, 2016, C. X., ss. 229-230).

Akka önlerinde olanca şiddetiyle devam eden savaşta Haçlı kadınları yalnız cephe gerisindeki karargâhta yer almazlardı. Şehrin surları önünde yaşanan çatışmalarda dahi kadınları ön safta görmek mümkündür. Zaman ilerledikçe kadınların başrollerde olduğu pek çok olay yaşanıyordu. Haçlılar arasında kale duvarlarına saldıran pek çok kişi olmasına rağmen genellikle başarısız oluyordu. Bu arada surların önündeki hendeği doldurmak için birçok kadın da üzerine düşen görevi zevkle

üstlenmişti. Hatta bir haçlı kadını yüklenerek getirdiği toprağı hendeğe boşaltmakla meşgulken surun içinde keskin nişancı bir Türk okçu tarafından vurularak öldürdü. Bu olay dönemin kaynaklarında kendisinde yer bulmuş ve kuşatma sırasında kadınların varlığına işaret etmiştir (Nicholson, 1997, s. 106; Hubert, 1941, ss. 162-163). İmadeddin el-İsfahani de Haçlı ordularında savaşırken ölen veya savaşımaya devam eden kadınlardan sıklıkla bahseder. Müellif ve Kadı Bahaeddin İbn Şeddad'da bu olayı teyit ederek sözlerine “*çatışmada öldürülen bir kadın gördük ve ölümlerini gözyaşları içinde konuştuğunu duyduk*” diye devam ederler (İmâd ad-Dîn al-İsfahânî, 1972, ss. 239-240). Yine aynı müellif Haçlı ordularında aktif olarak görev alan bir kadın savaşçının olduğunu, tahta bir yayla ok attığını ve hâlâ Müslümanları vurup kan döktüğünü, okçu kadın öldürülüp cehennem ateşine atılınca kadar savaşımdan vazgeçmediğini ifade etmektedir (İmâd ad-Dîn al-İsfahânî, 1972, s. 312). Bu tarz anlatımlar ve Moğol kadınlarının okçuluk becerileriyle alakalı gerekli bilgileri yukarıda vermiştik.

Akka'nın alınmasının ardından Kral I. Richard ordunun Akka'dan çıkmasını çadırında bekliyordu. Ancak askerler yavaş ve oldukça isteksizdiler. Askerler şehirden azar azar çıkıyorlardı. Çünkü tembelliğe ve rahat yaşamaya çok düşkünlüler. Şehrin onlara sunabileceği zevkler ve konfor oldukça fazlaydı. Mükemmel şarap ve güzel kızlar bunlardan sadece ikisiydi. Çoğu, kadınlara ve şaraba düşkün ahlaksız bir yaşam sürdüler. Yapılan istişarelerden sonra bu çirkin davranışlardan kurtulmak için hiçbir kadının orduyla birlikte şehri terk etmemesi ve özellikle bazı sınıflara mensup kadınların şehirde kalmaları kararlaştırıldı. Orduya eşlik etmeleri yasaklanan kadınların neredeyse hepsi Akka'da kaldılar. Bunlardan istisna etmek yapan güzel kadınlar ile orduya yük olmayacak ve günaha sebebiyet vermeyecek yaya çamaşırcı kadınlardı ki bu kadınlar kirli çamaşırları yıkayan ve Hristiyan hacıların başlarını yıkayan kadınlar idi- bu kadınlar bit-pire toplamakta maymunlar kadar becerikliydiler (Nicholson, 1997, s. 235; Hubert, 1941, s. 233).

Aslında Cengiz Yasası'nda geçen; “*Birliklere refakat eden kadınlar, erkekler savaşta iken onların işini ve vazifelerini üzerlerine almak mecburiyetindedirler.*” ifadesi Moğol kadınlarının ordu içerisindeki vazifelerinin yasa çerçevesinde belirlendiğini gösterir (Alinge, 1967, s. 144; Bademci, 2012 ss. 130-133). Sefer sırasında orduya dâhil olan kadınlar kılık, kıyafet ve malzeme işlerinden sorumluydular. Temizlik konusunda en az Haçlı kadınları kadar maharetli olan Moğol kadınları yalnız evlerini değil, eşlerini de korumayı hep arzulamışlar hatta eşlerinin temizliğinden de mesul olmuşlardır. Bunun aşırı örneklerinden birini veren Carpini'nin anlattığına göre Moğol kadınları eşlerinin başlarından ya da vücutlarından çıkardıkları bitleri yiyip, “*Keşke böyle yapabilsen, beyime yapışan düşmanlarına da.*” diyorlarmış. Carpini, Moğolların bit yediğine bizzat şahit olduğunu iddia eder. Hatta niye bunu yaptıklarını sorduğunda ise, “*Niye yemeyelim, bu da et değil mi? Bu bitler de benim oğlumun etini yemiş, kanını içmiştir.*” diye cevap verdiklerini söyler (Johann de Plano Carpini, s. 48; Simon de Saint Quentin, 2006, s. 21). Bu uç örnek abartılı görünse de temizlik konusundaki titizlik her iki toplumda da dikkat çekicidir. Bu tutum temizlik kavramının evrensel bir mevzu olduğu ve coğrafya fark etmeksizin kadınların bu tutumu sergilemekten hiçbir zaman taviz vermediklerinin birer örneğidir.

Haçlılar ile Moğollar arasında kadınlara dair birçok benzerlik veya farklılar tespit edilmiş olsa da belki de en dikkat çeken benzerlik yapılan mücadele veya yağmalar sonrası elde edilen ganimetlerin paylaşılmasıdır. Haçlılar arasında özellikle yapılan yağmalar sonrası yağmalanan eşyalar arasında sadece gümüş ve gümüş taslar dağıtılmaya karar verilirken bunlar şövalyelere, süvari askerlere, ordunun küçük rütbelilerine, kadınlara, çocuklara, kısacası herkese paylaşılır. İşte bu dağıtım sırasında kadınları kendilerine düşen payları alırken görebiliyoruz (Clari, 1994, s. 49; Çalışır, 2022, s. 93).⁶ Haçlıların aldıkları ganimetleri kendi aralarında pay ederken kadın ve çocukları da bu işin içerisine dahil etmeleri zamanla gelenek haline dönüşmüştü. Zira V. Haçlı Seferi sırasında buna benzer bir olayla karşılaşırız. Haçlı orduları Dimyat'ı aldıktan sonra ele geçirilen ganimetleri ve bulunan her türlü teçhizatı Hristiyanlık için saklamıştı. İncilerin ve taşınması kolay diğer şeylerin yanı sıra altın ve gümüş, sadece din adamları ve şövalyeler arasında değil, aynı zamanda hizmetçiler, kadınlar ve çocuklar arasında da orantılı olarak paylaştırılmıştı (Peters, 1991, s. 99).

⁶ Bu ganimet dağıtımında her bir şövalyeye 20, her bir ruhbana ve atlı askere 10, her bir piyadeye 5 mark verildi.

Ganimetlerin dağıtımı konusunda da iki toplum arasında benzer uygulamalar göze çarpar. Moğollara gelecek olursak savaş sonrası elde edilen ganimetlerden kadınlara pay verme geleneği bizzat Cengiz Han döneminde uygulanmaya başlanmış ve zamanla bu usul bütün Moğol devletlerinde yürürlüğe konulmuştur. Öyle ki Cengiz Han'ın Tangutlar üzerine çıktığı seferde hatunlarından Yesüy Hatun'u yanında götürmüş ve 1227 yılında Han'ın ölümünün ardından bu seferde Tangut halkından alınan ganimetlerin çoğu Yesüy Hatun'a verilmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, ss. 187, 190; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, ss. 211, 213; Altan Topçi, 2008, s. 53; Michell, Forbes, 1914, s. 96). Moğol orduların düşman bir ülkeden ganimet aldıklarında veya getirdiklerinde hatunlara bundan bir pay vermesi zamanla devlette uygulanan bir temayüle dönüşmüştür (Allsen, 1989, ss. 110-111).

Sonuç

Haçlı ve Moğol seferleri sırasında farklı konumlarda karşımıza çıkan kadınların yalnızca ordugâhta geri hizmetlerde görev almadıkları, kimi zaman iâşe ve sağlık hizmetlerini düzenleyen yardımcılar, kimi zaman ise mızrak ve yay taşıyan savaşçılar olduklarını görmekteyiz. Benzer biçimde üzerlerine düşen vazifeleri hakkıyla yerine getiren kadınlar işlevsel ağırlıklarını lojistikten moral desteğine, hatta savaşın bizzat içine kadar geniş bir yelpazede sergilemişlerdir. Bu bağlamda kadınların askerî teşebbüslerdeki varlıklarının tekdüze bir kalıba sığdırılamayacak derecede mühim olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca geri destek hizmetleri gibi tali görevler üstlenmeyen bu kadınlar savaşın her safhasında yer almaktaydılar. Orta Çağ dünyasının çeşitli kültürlerinde var olup genel hatlarıyla benzerlik gösteren bu durum bilhassa Batı dünyasının ve bozkırlı kavimlerin toplum yapısını anlamamız açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Orta Çağ'da toplumsal cinsiyet rollerinin tek boyutlu olmadığını açıkça ispat eden bu tarz malumatlar savaş tarihinin “erkek merkezli” anlatısının yeniden gözden geçirilmesi ve kadınların deneyimlerinin disiplinli bir biçimde incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Kaynakların kadınlara dair aktardıkları, dönemin toplumsal cinsiyet algısını anlamamız açısından önemli olduğu gibi bu durum, tarih yazımında kadınların genellikle görünmez kılındığı bir bağlamda, onların rollerinin çok daha kapsamlı biçimde incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu ve benzeri çalışmaların kadınların tarih yazımındaki görünürlüğünü arttırması ve geçmişin daha sağlıklı yorumlanmasına katkı sunacağını umut etmekteyiz.

Kaynaklar

- Abû'l-Farac, G. (Bar Hebraeus). (1999). *Abû'l-Farac tarihi* (Vol. II, E. A. W. Budge, Çev. [Syriac–English]; Ö. R. Doğrul, Çev. [Turkish]). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (1999). *Tarih-i Cihan Güşâ*, (M. Öztürk, Çev.), Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Albert of Aachen. (2007). *Historia Ierosolimitana: History of the journey to Jerusalem* (S. B. Edgington, Ed. & Çev.). Clarendon Press.
- Alinge, C. (1967). *Moğol kanunları* (C. Üçok, Çev.). Sevinç Matbaası.
- Allsen, T. T. (1989). Mongolian princes and their merchant partners, 1200–1260. *Asia Major*, 2(2), 83–126.
- Altan Topçi. (2008). *Moğol tarihi* (T. Gülensoy, Çev.)
- Altan, E. (2018). *Antakya Haçlı Prinkepsliği tarihi: Kuruluş devri, 1098–1112*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Anonim Haçlı tarihi (E. Ayan, Çev.). (2013). Selenge Yayınları.
- Bademci, A. (2012). *Cengiz ve yasası, Timur ve tüzakâtı*. Ötüken Yayınları.
- Bridia, C. de. (1965). *The Vinland map and the Tartar relation* (R. A. Skelton, T. E. Marston, & G. D. Painter, Çev.). Yale University Press.
- Broadbridge, A. F. (2018). *Women and the making of the Mongol Empire*. Cambridge University Press.
- Clari, R. de. (1994). *İstanbul'un zaptı (1204)* (B. Akyavaş, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Çalışır, A. O. (Ed., Çev., & Not). (2022). *Dördüncü Haçlı Seferi'nin anonim kaynakları: Devastatio Constantinopolitana kroniği, Soissons nakil anlatısı, Gesta episcoporum Halberstadensium'dan seçmeler*. Selenge Yayınları.
- Demir, D. M. (2019). *Salâhaddîn'in gemileri: Salâhaddîn devrinde Akdeniz'de Eyyûbi deniz kuvvetleri*. Babil Kitap.
- el-Ömerî, Ş. b. F. (2014). *Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım: Mesâliku'l-ebâr* (A. Batur, Çev.). Selenge Yayınları.
- Fulcherius Carnotensis. (2009). *Kudüs seferi (Kutsal toprakları kurtarmak)* (İ. B. Barlas, Çev.). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hagenmeyer, H. (Ed.). (1901). *Epistulae et chartae ad historiam primi belli sacri spectantes quae supersunt aevo aequales ac genvinae: Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088–1100, eine Quellensammlung zur Geschichte des Ersten Kreuzzuges*. Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung.
- Hubert, M. J. (Çev.); La Monte, J. L. (Not.). (1941). *The crusade of Richard Lion-Heart*. Columbia University Press.
- İmâd ad-Dîn al-İsfahânî. (1972). *Conquête de la Syrie et de la Palestine par Saladin ...* (H. Massé, Çev.). Adrien-Maisonneuve.
- İbn Kalânîsi. (2015). *Şam tarihine zeyl: I. ve II. Haçlı Seferleri dönemi* (O. Öztağ, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İbn Şeddâd. (2021). *Kâtibinin gözünden Sultan Selâhaddîn Eyyûbî* (A. Usta, Çev.). Yeditepe Yayınları.
- İbnü'l-Esîr. (2016). *el-Kâmil fi't-tarih (İslam tarihi)* (A. Ağırakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, A. Özeydin, Y. Apaydin, & A. Köşe, Çev.). Ocak Yayınları.
- İmâd ed-dîn el-Kâtib el-İsfahânî. (1888). *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî ...* (Vol. 1, Texte arabe, C. de Landberg, Ed.). E. J. Brill.
- İşteşek, G. (2019). "Haçlı seferlerine katılan kadınlar", *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 19(2): 205-224.
- Jacques de Vitry. (2008). *Historie orientale: Historie orientalis* (J. Donnadieu, Ed. & Intro.). Brepols.
- Johann de Plano Carpini. (n.d.). *Moğol tarihi ve seyahatnâme* (E. Ayan, Çev.).
- Joinville, J. de. (2002). *Bir Haçlı'nın hatıraları* (C. Kanat, Çev.). Vadi Yayınları.
- Joranson, E. (1950). The problem of the spurious letter of Emperor Alexius to the court of Flanders. *The American Historical Review*, 55(4), 811–832. <https://doi.org/10.2307/1841162>
- Korykoslu Hayton. (2015). *Doğu ülkeleri tarihinin altın çağı* (A. T. Özcan, Çev.). Selenge Yayınları.
- Küçükyıldız N. (2024). "13 ve 15. yüzyıllar arasında meşruiyet kaynağı olarak güregân ünvanı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 195-208.
- Küçükyıldız N. (2025). Ebû Sa'îd Bahâdır'ın ölümü üzerine bazı mülahazalar", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7 (14), 387-400.
- Levine, R. (Ed. & Çev.). (1997). *The deeds of God through the Franks: A translation of Guibert de Nogent's Gesta Dei per Francos*. The Boydell Press.
- Loud, G. A. (Çev.). (2010). *The crusade of Frederick Barbarossa: The history of the expedition of the Emperor Frederick and related texts*. Ashgate Publishing.
- Mandeville, J. (2012). *The book of marvels and travels* (A. Bale, Çev. & Intro.). Oxford University Press.
- Matthaei Parisiensis. (1877). *Chronica majora* (H. R. Luard, Ed.). Longman.
- Matthew Paris. (1853). *Matthew Paris's English history, from the year 1235 to 1273* (Vols. I–II, J. A. Giles, Çev.). Henry G. Bohn.
- Michell, R., & Forbes, N. (Çev.); Beazley, C. R. (Ed.). (1914). *The chronicle of Novgorod, 1016–1471*. Clarendon Press.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî. (2016). *Tabakât-ı Nâsirî* (M. Uyar, Çev.). Ötüken Yayınları.
- Moğolların gizli tarihçesi (M. L. Kaya, Çev. & Notes). (2018). Kronik Yayınları.
- Moğolların gizli tarihi (A. Temir, Çev.). (2010). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Müverrih Kiragos. (2009). *Ermeni müverrihlerine göre Moğollar* (G. Solmaz, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Nicholson, H. J. (Çev.). (1997). *Chronicle of the Third Crusade: Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi*. Ashgate Publishing.
- Niketas Khoniates, (Çev. Fikret Işıltan). (1995), *Historia (Ioannes ve manuel komnenos devirleri)*, Ankara, TTK Yayınları.
- Özcan, A. T. (2012). Chronica Maiora'da Moğol imajı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 427–458.
- Özcan, A. T. (2020). *Moğollar Avrupa'da, Moğolların Avrupa Seferinin Üç Tanığı*, Kronik Yayınları.
- Peters, E. (Ed.). (1991). *Christian society and the Crusades, 1198–1229: Sources in translation, including The capture of Damietta by Oliver of Paderborn* (J. J. Gavigan, Çev.). University of Pennsylvania Press.
- Polo, M. (2015). *Marco Polo'nun geziler kitabı* (Ö. Güngören, Çev.). Yol Yayınları.
- Raimundus Aguilers. (2019). *Haçlılar Kudüs'te: Bir papazın gözünden İlk Haçlı Seferi* (S. Genç, Ed.). Yeditepe Yayınları.
- Reşideddin Fazlullah. (1998). *Câmi'ü't-tevârîh* (Vol. II, W. M. Thackston, Çev.). Harvard University.
- Reşidüddîn Fazlullâh-i Hemedânî. (1983). *Câmi 'u't-tevârîh* (Vols. I–II, B. Kerîmî, Ed.). İntişârât-ı İkbâl. (Original work published 1318/718 H.)
- Ricoldus de Monte Crucis. (2018). *Doğu seyahatnamesi: Bir Dominikan keşişin Anadolu ve Ortadoğu yolculuğu 1289–1291* (A. D. Altunbaş, Çev.). Kronik Kitap.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri tarihi* (Vols. I–III, F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Serruys, H. (1945). Pei-lou Fong-sou, les coutumes des esclaves septentrionaux de Siao Ta-heng. *Monumenta Serica: Journal of Oriental Studies*, 10(1), 117–208. <https://doi.org/10.1080/02549948.1945.11731102>.
- Simon de Saint Quentin. (2006). *Histoire de Tatares: Bir keşiş'in anılarında Tatarlar ve Anadolu, 1245–1248* (E. Özbayoğlu, Çev.).
- Subaşı, Ö. (2021). *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*, Selenge Yayınları
- Subaşı, Ö. (2024). *XI.-XIII. Yüzyıl Yakın Doğu Hristiyan Dünyasında Kadın ve Siyaset (Haçlı, Bizans, Ermeni ve Gürcü)*, Kitapevi Yayınları.
- Sweetenham, C. (Çev.). (2005). *Robert the Monk's history of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*. Ashgate.
- Thomae Archidiaconi Spalatensis. (2006). *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum / History of the bishops of Salona and Split* (D. Karbić, M. Matijević Sokol, & J. R. Sweeney, Eds.). Central European University Press.
- Tiesenhausen, W. de (Ed.); İzmirli, İ. H. (Çev.). (1941). *Altınordu Devleti tarihine ait metinler*. Maarif Matbaası.
- Tudebodus, P. (2019). *Bir tanığın kaleminden Birinci Haçlı Seferi: Kudüs'e yolculuk* (S. Genç, Çev. & Notes). Kronik Yayınları.
- Usta, A. (2011). Haçlı Seferlerinde kadın. In A. Çetin (Ed.), *Ortaçağ'da kadın* (pp. 297–326). Lotus Yayınları.
- Usta, A. (2017). *Haçlı hikâyeleri*. Yeditepe Yayınları.
- Uyar, M. (Ed.); Danuu, A. (Çev.). (2012). *Cengiz İmparatorluğu hakkında ilk kayıtlar: Meng ta pei lu – Hei ta shi lu*. Ötüken Yayınları.
- Vitry, J. de. (2008). *Historie orientale: Historie orientalis* (J. Donnadieu, Ed. & Intro.). Brepols.
- Weatherford, J. (2016). *Cengiz Han'ın kızları* (M. Bilgen, Çev.). Tarih & Kuram Yayınları.
- Willermus Tyrensis. (2016). *Haçlı kroniği: Başlangıçtan Kudüs'ün zaptına kadar (I–VIII kitaplar)* (E. Ayan, Çev.). Ötüken Yayıncılık.
- Willermus Tyrensis. (2019). *Haçlı kroniği III (1143–1184): Haçlılar Türkler karşısında* (E. Ayan, Çev. & Notes). Kronik Yayınları.